

Louis Althusser

Avslutad historia, historia utan slut

Denna text skrev Althusser 1976 som förord till Dominique Lecourts arbete *Fallet Lysenko*, som kom i svensk översättning 1981. För kortfattade biografiska uppgifter om Lysenko och hans karriär, se utdraget ur *Nationalencyklopedin* allra sist nedan.

OBS Exemplar av boken *Fallet Lysenko* finns fortfarande på förlaget (Arkiv) och kan beställas direkt från förlaget eller från vissa nätbokhandlare.

Jag ska inte introducera den här boken. Läs och döm själva. Och om ni, som oftast är fallet finner något att kommentera, kan ni göra det bättre själva.

Det är nuförtiden barnsligt enkelt att hävda, att Lysenko var charlatan och att hans lycka berodde på Stalin. Farligare är det att som marxist ta itu med lysenkoismens historia. Självt vill jag bara ta tillfället i akt att påminna om några uppenbara fakta.

Det är nämligen så att lysenkoismens långa och stormiga äventyr, som omfattar nästan femton års sovjetisk historia, som undan för undan kom att mobilisera alla krafter inom jordbruksapparaten, den officiella filosofin och till slut, genom 1948 års upphöjelse, den sovjetiska statsapparaten och alla världens kommunister, att denna långa, anstötliga och dramatiska historia som med ett teoretiskt bedrägeri som grund under tiotals år skapade konfrontationer, splittringar, tragedier och offer *helt enkelt inte existerar*.

Den sover sin sömn i de tysta och slutna sovjetiska arkiven, alltsedan den teoretiskt och politiskt blev död och begraven. Visserligen spökar den väl ännu i minnet på dem som överlevde förtrycket och förtälet, men ingen sovjetisk filosof eller annan vetenskapsman har höjt eller kunnat höja rösten för att som marxist skriva dess historia och kasta en smula ljus över den.¹ Och tystnaden i arkivens Sovjet motsvarar en annan: tystnaden hos de kommunister som utanför det landet genomlevde och nu förtiger samma historia.

Och precis som i fallet med den fruktansvärda verklighet som kallas ”personkulten”, eller med Komintern och andra episoder i arbetarrörelsens historia, måste vi inse en märklig paradox: just de kommunistiska partierna, de första att med Marx' hjälp få det vetenskapliga redskapet för att förstå historien, och som använt det på andra företeelser och tider, är *oförmögna att som marxister göra reda för sin egen historia* — i synnerhet historien om misstag.

Kom nu inte dragande med det gamla argumentet att all historia är dunkel och att den starkaste vilja kan överväldigas av och gå vilse i omständigheterna, att det förflutna, traditionen, vanan (som Lenin var så rädd för) kan kasta sin skugga över det närvarande. Ty just dessa villkor kan själva analyseras. (Varför inte uppfinna nya begrepp om så är nödvändigt?) Och även om analysen ändå försumrats blir för kommunister också den dunklaste historia tydlig nog genom *det faktum* att korrigeringar (av en detalj eller linje) bar gjorts, *av det faktum* att misstag har begåtts.

Men om ett misstag har korrigerats spelar det väl ingen roll att man förtiger det och vänder det ryggen, bara man ”utvecklas”? Har då inte ryssarna själva ”korrigerat” de kränkningar av den socialistiska rättssäkerheten till vilka man tycks reducera det system som kallas ”personkulten”?

¹ Jaurès Medvedevs bok kan trots sitt intressanta innehåll inte gälla som någon *marxistisk* historia.

Har man inte ”korrigerat” lysenkoismens misstag, när man återgett genetikerna deras arbete och återupprättat deras fläckade rykte? Och har inte det franska kommunistpartiet — det kanske mest avancerade, vars ledare i skydd av sina ”stora intellektuella” hyllade lysenkoismen och tesen om de ”två vetenskaperna” — ”ställt allt tillrätta” genom att i rätt ögonblick avsvära sig sin trosbekännelse och upphöra med pressen på sina medlemmar? Det är förstås ingen som förklarar sitt handlande, men vad gör det när man ”korrigerar”. . . Och som krönet på denna ”argumentation” har vi alltid det goda teoretiska skälet att praktiken står över teorin, att en konkret handling är förmer än alla analyser i världen!

Det måste utan vidare sägas att hela denna argumentation är ovärdig marxismen. Hur många gånger har väl inte Lenin, (vilken före alla popperska ”falsifieringsälskare”) gav *misstaget* en privilegierad roll när det gällde att korrigera kunskapen (till den grad att han i den politiska och vetenskapliga försöksverksamheten tillskrev det ett slags heuristiskt primat över ”sanningen”), gång efter gång sagt: det är allvarligare att blunda för och tiga om ett nederlag än att lida det, att blunda för och tiga om ett misstag än att begå det.

Vi vet också hur ofta han gav exempel på detta. Han upphörde aldrig att analysera orsakerna till freden i Brest-Litovsk och krigskommunismen: ”vi gjorde fel” och här är skälen . . . Lenin var ingen historiker men han inskräpte från sin utsatta post, inför den sovjetiska revolutionens alla fruktansvärda motsättningar att arbetarrörelsen, inte av kärlek till historien utan av politiska skäl, för att inte famla i blindo i sin egen tid, måste analysera och känna sitt förflutna. Man måste gå till botten med saker och ting. Man måste analysera förutsättningarna för ett misstag för att med insikt om orsakerna verkligen kunna korrigera det. Om inte korrigerar man det endast delvis, bara på ytan. Lenin hade en helt annan föreställning om att ”korrigera” något. I sin argumentering för analysens försteg, för att arbetarrörelsen skulle känna sin historia, vad rätt eller fel den gjort, pläderade han för den marxistiska *politikens överhöghet*.

Vi måste högst allvarligt begrunda detta sätt att behandla fel för att kunna svara mot det som Lenin menade när han sade, att det är allvarligare att tiga om fel än att begå det.

Ty vi som inte omfattar någon religion, inte ser vår teori som en sådan och än mindre tror på några ändamål i historien, vet att klasskampen aldrig är kristallklar och att arbetarklassen i sin mot borgarklassen riktade kamp heller aldrig är någon ren och hel klass, utan en sammansatt som ständigt måste smida sin enhet. Det är i klasskampen som proletariatet lyckas tyda och ta itu med de kraftfält det befinner sig i, undan för undan erövra si enhet och sina kampställningar. Det är i kampen det kan fastställa sin ”linje”. Det är aldrig fråga om något klart medvetande inför en rent objektiv situation, ty processen uppbyggs och överskuggas av motsägelsefulla förhållanden som klarnar först efterhand, och som kan innehåll överraskningar i form av föregripanden (överbestämning) eller kvarlevor (underbestämning). Det är därför som klasskampen, i det nät av förhållanden som behärskar den, nödvändigtvis är kantad av misstag, som ka vara dramatiska eller tragiska. Möjligheten för sådana fel liksom för avvikelser är inbyggd i de motsägelsefulla förhållanden som råder över klasskampen. Om ett misstag och en avvikelse erkänns och fördöms som misstag och avvikelse sker det alltid *för sent*, även om det i förväg påpekats av en förbisedd, avfärdad, avvärjad eller nedkämpad minoritet. Och eftersom kampen, även för dem som från början sett det hela klart, utvecklas utan att det finns någon högre instans som kan döma och avgöra, måste man paradoxalt nog tala om misstag utan sanning och *avvikelse utan norm*. Ett fel, en avvikelse är helt enkelt ett icke rättat felsteg, en tvekan, ett avsteg, ett nederlag eller en kris som långsamt eller snabbt finns där i verkligheten, utan sanning eller norm.

Men är det, om vi nu återgår till Lenin, nog att efteråt känna igen ett misstag (eller en avvikelse) nöja sig med att i tysthet ”korrigera” och inte som marxist analysera vad som faktiskt skett, dvs

omständigheter och orsaker?. Nej, menar jag. Om partiet inför ett begånget felsteg nöjer sig med att inse ett fel, att ”korrigera” utan att säga något därutöver, dvs inte sätta igång en verklig och djupgående marxistisk analys, kommer faktiskt felet att i tysthet leva kvar. Att tuga om ett fel är att i tysthet framhärda med felet — trots ”korrigeringen”. Men hur ska man egentligen kunna korrigera ett fel om man vägrar att skriva dess historia och analysera det? Hur kan man på allvar göra anspråk på att ”korrigera” ett fel som man inte känner? Man dömer sig då till att godtyckligt ”korrigera” endast det som är mest påfallande eller besvärande, detaljer eller ytfenomen. Kort sagt, man ”gör bot” just så mycket att man inte stör den rådande ordningen, vilken sätter tystnad högre än allt annat. Tiger man om ett misstag så består det. Man får rentav misstanken att det ”korrigerats” en smula för att i övrigt fridfullt kunna leva kvar.

Det ger sig självt att i fall som detta gränsen mellan misstag, hyckleri och lögn blir högst oklar. En medveten eller accepterad vägran att se rötterna till misstaget är oftast politisk. Lenin lade så stor vikt vid behandlingen av misstag därför att *uppgörelsen med misstag alltid är politisk* och förutsätter en politisk kamp. Erfarenheten visar att det inte finns någon medelväg. På samma sätt som det krävs en politisk vilja för att utrota ett fel och dess orsaker, krävs det en politisk vilja, om än inte uttalad utan underförstådd, för att *inte* analysera, *inte* känna och därmed inte dra upp rötterna — en vilja att ta parti för misstaget och dess politiska orsaker genom att lämna dem i fred.

Måste vi ännu en gång påminna om den verklighet som fått det beryktade namnet ”personkulten”? Ja, för tystnaden består. Men varför söka hindra att man under ett ord som visserligen inte förklarar något begraver så långvariga och tragiska fakta? Har då inte den tjugonde partikongressen erkänt ”misstaget” (vilket parti i världen har för övrigt gjort något motsvarande erkännande?) och ”korrigerat” det. Den ”socialistiska rättsordningen” har ju återställts efter att ha blivit ”kränkt”. De sovjetiska ledarna har alltså ”korrigerat”, rättat till ”missbruken”. Alla de som i förväg höjde rösten tystades visserligen med orättvisor, hårda straff och döden, men det kom ett ögonblick när man inför den öppna krisen fick lov att erkänna den. Den erkändes alltså i efterhand på ett mycket snävt och inskränkt sätt, i form av ett antal begränsade beslut som enligt dekret skulle gälla — men när det gällde att utforska de djupare orsakerna i historien om den sovjetiska samhällsformationens framväxt och klasskonflikter, den politiska linjen inom bas och överbyggnad så rådde enbart tystnad. Jag talar inte om själva ögonblickets tystnad eller halvtystnad utan om den tystnad som varat i tjugo år.

De sovjetiska ledarna har uttryckligen vägrat, *och vägrar fortfarande*, att göra detta gigantiska misstag till föremål för någon marxistisk analys. I stället har det begravts, tillsammans med sina miljoner offer, i den av staten påbjudna tystnaden. Ledarna har till och med dämpat de glimtar av ljus som Chrusjtjov gav hopp om. Sovjet lever i systematisk tystnad om sin egen historia. Man kan slå vad om att denna tystnad inte är främmande för systemet utan en följd av det. Åter ekar Lenins ord: att tuga om ett misstag är att göra det möjligt för eller uppmuntra detta misstag att bestå. Fortsätter man att förtiga det så består det, ja det är kanske *därför* man tiger. För de politiska fördelar man väntar sig av att det består.

Jag förnekar naturligtvis inte att massorna inte längre drabbas av de blodigaste formerna, eller att antalet direkta offer nu är oändligt mycket mindre. Men det finns fortfarande offer, och stalnperiodens förtryckssystem med läger och allt lever kvar i Sovjet, i likhet med det väsentliga av den stalinska praktiken inom det sociala, politiska och kulturella livet. Och bakom dem fortlever grunddragen i en ekonomism, som förstärks av sin ideologiska motsvarighet i en fruktansvärt konformistisk och tyngande verbal humanism. Ska vi tillfoga ett bevis *a contrario*, löjligt om det inte vore så vältaligt? För att inför opinionen ”rädda” den sovjetiska socialismen, har franska

kommunistiska funktionärer i mycket ansvarig ställning nyss förklarat för oss, att de ”svårigheter” som Sovjetunionen mött under övergången till en ”demokratisk socialism” endast är av formell karaktär, eftersom Sovjet endast ”släpar efter” i förhållande till en ”socialistisk måttstock”, dvs i förhållande till sig självt. Och beviset? Sovjet förfogar över alla ”medel” (ekonomisk tillväxt, allmän bildning) för att bli ”demokrati”, och dessutom känner man ”behov” av det (”behovet av utvidgad demokrati”!). Vad fattas då? Egentligen inget. Inget annat än ett litet tillskott, idén om en ”demokratisk” socialism som ännu inte kommit men som säkert kommer. Vänta bara lite till.

Olyckan eller snarare faktum är emellertid att Sovjet uppenbarligen inte vill veta något om eftersläpningens dialektik, om medlen, behovet och det ”demokratiska” tillskottet. Tvärtemot vad man säger oss på detta pseudo-dialektiska och icke-marxistiska språk verkar det troligt att den sovjetiska regimen varken har medel till eller behov av den ”demokratiska socialismen”. Om man inte i marxistiska termer ordentligt analyserar de klassmässiga orsakerna till detta gigantiska historiska ”misstag”, är det förvisso inte av glömska eller tankspriddhet, utan därför att det någonstans i själva samhällsförhållandena finns ett *politiskt* ”behov” av misstaget för att bevara tillståndet, ett behov som lever vidare i dem.

Vi måste kalla en spade för en spade och sluta att berätta sagor för andra (och oss själva). Vi måste erkänna att den verklighet som de sovjetiska ledarna vägrat och vägrar att analysera i marxistiska termer, och som därför inte ”korrigerats”, är en integrerad del (ingen vanlig eftersläpning eller tillfällighet) i det sovjetiska systemet, eftersom den spelar en politiskt väsentlig roll. Subtila apologetiska distinktioner eller sagor ändrar ingenting. Grundinnehållet i den oanalyserade stalinistiska praktiken lever lugnt vidare i Sovjet och annorstädes, och fullbordar sin historiska bara. Det är alldeles uppenbart att orsakerna till att denna praktik inte blivit analyserad är politiska. Rör dem inte, låt dem leva vidare, ty de är väsentliga för de existerande samhällsförhållandenas bestånd. Men därmed måste man kasta om frågan helt, tillbakavisa den löjeväckande teorin om en ”tillfällighet” i ”tiden och rummet” som råkat drabba en socialism lika orubblig som en aristotelisk substans (märk begreppsparet och distinktionen substans/ tillfällighet), och utan omsvep men allvarligt fråga sig: *vilka sociala relationer är det som i dag konstituerar den sovjetiska samhällsformationen?*

Lysenkoepisoden har förvisso inte samma historiska vikt. Men lärdomarna av den är inte mindre nyttiga. Och de är av direkt intresse för oss, eftersom det franska kommunistpartiet spelade en ideologisk och politisk avantgarderoll åren 1948-1952. Även här har man ”korrigerat”. Men hur? Utan någon analys. Så vilka möjligheter fanns det att gå till rötterna och behandla effekterna med kunskap om deras orsaker? Fenomenet reducerades till det enda som skulle ”korrigeras”. Alldeles som man i Sovjet reducerat den stalinistiska avvikelens faktum till den rent juridiska aspekten ”kränkningar av den socialistiska rättsordningen”, har man reducerat lysenkoismen till en av staten uppmuntrad teori om biologiska frågor. Så snart man ”korrigerat” den vetenskapliga inställningen, så snart man övergett teorin om de ”två vetenskaperna” och tillbakavisat statens inblandning i forskningen, har man utan vidare förklaring återgått till dagordningen. Ingenting om det sociala skikt av ”intellektuella” som varit delaktiga i denna statsideologi, vilken med utpressning, hot och repression band dem till den stat, vars herravälde över folkets massor de i sin tur hjälpte till att upprätthålla. Inget om klassförhållanden och klasskonflikter, inget om den ekonomistiska och voluntaristiska politiska linje som underhöll hela systemet. Heller ingenting om den officiella version av den dialektiska materialismen som *stod som garant* för Lysenkos teorier, vilka återgäldade med att ”besanna” och befästa dess påstådda roll som ”vetenskapernas vetenskap”. Den kontrollerade ”korrigeringen” av lysenkoismen har aldrig berört dessa realiteter, som ändå har styrt denna avvikelens historiska öde. De har fortsatt sin bana i hägnet av en

officiell tystnad.

Jag tänker bara ta ett av många exempel, det om den marxistiska filosofin. Så komprometterad, uppenbart komprometterad var den av Lysenkoepisoden, att en grundlig analys av detta misstag borde ha stått på dagordningen. Man hade kunnat se hur en viss, låt oss säga ontologisk, version av den marxistiska filosofin under ett antal år genomdrevs, hur den av Stalin kodifierades i hans berömda kapitel i *SUKP(b):s historia* samt blev förhärskande i Sovjet och alla kommunistpartier.

Man hade kunnat se att vissa tidigare motsättningar inom den marxistiska filosofin, vilka kan återfinnas i Marx' och Engels' skrifter, gjort det möjligt för andra och sedan också för Stalin att kasta sig in i ontologin. Man hade därmed kunnat få ett visst perspektiv på historien hos en filosofi, som uppvisar paradoxen att i praktisk form existera i marxismens teoretiska och politiska arbete utan att kunna definieras annat än i vissa punktvisa teser, vilkas sammanhållande system på goda grunder förblivit problematiskt. Man hade, kort sagt, som marxister allvarligt kunnat ta upp frågan om den dialektiska materialismen, dess motsägelser och avvikelser, för att verkligen få in den marxistiska filosofin på den rätta vägen, den "kritiska och revolutionära" (Marx). Men nej. Man lät saken bero. Och den förhärskande versionen av den dialektiska materialismen, som översätter materialismen till en ontologi om materien där dialektiken utsäger "lagarna", denna version som vägrar erkänna, att det fruktbara i materialismen och dialektiken inte är "lagarna" utan *teserna*, den versionen har tryggt fortsatt sin väg framåt. Vi vet ju att den är förhärskande än i dag. Ty trots verbala negativa och servila protester — som de löjliga varningarna mot "deduktionism"(!), påminnande om varningsskylten "Nymålat" — kommer de sovjetiska filosoferna och deras anhängare aldrig ifrån dominansen av en version av marxistisk filosofi, som är fastlåst i sin stelbenta "tolkning" av och sitt orubbliga försvar för varje etablerat vetenskapligt eller politiskt faktum, och därmed också är reaktionär och improduktiv. Har de marxistiska filosoferna glömt Marx' ord om att dialektiken kunde gå åt ena eller andra hållet: antingen blev den "kritisk och revolutionär" eller så "glorifierade den sakernas rådande tillstånd"?

Och för att gå till den politiska botten med frågan: varför denna tystnad som haft till resultat att skydda och vidmakthålla den förhärskande versionen av marxistisk filosofi? Det är tydligen så att den i grunden konformistiska, apologetiska funktionen hos denna version, som excellerar i att "glorifiera sakernas rådande tillstånd" och förvandla sina aktörer till allmänna övervakare av den teoretiska produktionen, alltför väl passar den rådande politiska praktiken för att man ska göra sig av med dess tjänster. Den "behövs". I bästa idealistiska tradition inskränker den sig till att "tolka" (Marx) och förse praktiken med förhandsgarantier (dvs först *efteråt*) och försvar för varje stundens beslut, ty det är detta den är till för, detta är faktiskt dess huvuduppgift. Föga betyder det att den inte producerar något och är oförmögen att verka utåt. Denna marxistiska ideologi tjänar ju partiets *interna ideologi*, förser dess kadrer och aktivister med ett lexikon av gemensamma lösenord, ett system av inbördes igenkänningstecken som bidrar till att förstärka organisationens enhet. Enhet i organisationen är ju bra — men här är det enhet för enhetens skull, enhet för vilka mål och med vilka medel som helst! Allt detta har givetvis sitt pris, ty detta filosofins förfall till praktisk ideologi, som stärker partiideologin genom att förse den med en garanti från dialektikens "lagar", gör ju partiet inkrökt och avstänger det från yttrevärlden. Det berövar partiet de politiska fördelar som en sant marxistisk filosofi, en "kritisk och revolutionär", skulle kunna ge åt dess teori och historiska praktik på alla områden.

Nöjer vi oss med att betänka *denna* konsekvens (det finns än allvarligare), förstår vi vilket pris det franska partiet fått betala för sitt försvar av lysenkoismen, och för sin tystnad i därmed sammanhängande politiska, teoretiska och filosofiska frågor. För att det bara gått vidare på dagordningen, för att det skyggat för en diskussion om den marxistiska filosofins reaktionära

förklädnad, för att det inte gjort denna filosofi till ett ”kritiskt och revolutionärt” vapen, har det förlorat många intellektuella. Man har gått miste om alla dem som undan för undan lämnat det, och utan tvivel även om dem som i valet och kvalet beslutat att inte gå med. Det är ingen tillfällighet att jag i samband med lysenkoismen tar upp de intellektuella. Det var de som i Sovjet blev utsatta för den förhärskande versionen av dialektisk materialism och för teorin om ”de två vetenskaperna”, vilka skulle ena dem och göra dem tjänstvilliga.

De intellektuella är — som en följd av den rådande arbetsdelningen — särskilt känsliga när det gäller teoretiska och filosofiska frågor. De har redan en mängd klassmässiga ideologiska försökar som gör det svårt för dem att ansluta sig till det kommunistiska partiet, och när man försöker att i namn av kritiken och revolutionen samla de intellektuella kring ett teoretiskt bedrägeri och en filosofi som ”glorifierar sakernas rådande tillstånd”, ska man inte förvåna sig över att de, när de (som hos oss) kan det, tar avstånd. Man ska heller inte förvåna sig över att det blir svårare än någonsin att lösa och ens (korrekt) formulera den ”irriterande frågan” om förhållandet mellan partiet och de intellektuella.

Varje misstag måste behandlas politiskt och är i sig en indikation på en given politik. Vi måste därför dra slutsatsen, att slår man sig till ro med den dominerande versionen av dialektisk materialism, följer man i praktiken en linje som inte ”behöver” någon analys av ett misstag, som man påstår vara ”korrigerat”. Det är så man har ”korrigerat” Lysenko. Liksom av en tillfällighet har man inte kommit att beröra den förhärskande versionen av dialektisk materialism, ty man har behövt dess tjänster.

Historien om Lysenko är avslutad. Historien om lysenkoismens orsaker går vidare.

Avslutad historia. Historia utan slut?

Nationalencyklopedin om Lysenko

Lysenko, Trofim, 1898–1976, sovjetisk (ukrainsk) genetiker och ideolog. L. arbetade med att utveckla kulturväxter som kunde ge goda skörderesultat också i strängt klimat och vann på 1930-talet Stalins gillande genom sina teorier om att ärftlighet inte bestämdes av gener och kromosomer utan kunde modifieras av miljöfaktorer, samt att förvärvade egenskaper kunde ärvas. De ideologiskt brukbara men vetenskapligt felaktiga teorierna fick under Stalineran status som ”progressiva” sanningar, medan den mendelska genetiken avfärdades som ”borgerlig pseudo-vetenskap”. För sina rön belönades L. med presidentskapet i bl.a. den sovjetiska jordbruksakademien 1938. Genom att undanröja all opposition kunde han behålla denna viktiga post till 1956, då efter anklagelser om förfälskad statistik och nepotism den nye sovjetledaren Chrusjtjov avsatte honom. L. rehabiliterades dock 1958 och återinsattes som akademipresident 1961 för att definitivt tvingas träda tillbaka 1964.

Lästips – Om Lysenko och lysenkoismen

Hillel Ticktin: [Recension av Dominique Lecourt: *Fallet Lysenko — ideologi och vetenskap i Sovjetunionen*](#)

T D Lysenko: [Mitjurins lära](#)

Maurice Cornforth: [Den dialektiska materialismen och vetenskapen](#) (föredrag från 1949 – förespråkar lysenkoismen)

Michael Löwy: [Stalinistisk ideologi och vetenskap](#)
Zjores Medvedev: [Stalin och Lysenko](#)